

รายงานเชิงวิชาการ

การอ่านและพิจารณาวรรณคดีเรื่อง สามัคคีเภทคำฉันท์

โดย

พรพิชชา อัครไพบูลย์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕/๒ เลขที่ ๑

วริศรา บรรลือศักดิ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕/๒ เลขที่ ๖

นภัสสร เฉิน ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕/๒ เลขที่ ๙

มัททวะ วัฒนากุลชัย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕/๒ เลขที่ ๒๑

เสนอ

อ.พนมศักดิ์ มนูญปรัชญาภรณ์

ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๕๙

โรงเรียนสาธิตนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project Based Learning)

รายวิชาภาษาไทยและวัฒนธรรม ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕

คำนำ

รายงานเล่มนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของวิชาภาษาไทย ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ โดยมีจุดประสงค์ เพื่อให้ศึกษาความรู้และวิเคราะห์วรรณคดีไทยเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ ทั้งด้านการพิจารณาเนื้อหาและกลวิธีในการแต่ง การใช้ภาษา ตลอดจนประโยชน์หรือคุณค่าในวรรณคดีและวรรณกรรม และได้ศึกษาอย่างเข้าใจเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการเรียนและนักเรียนท่านอื่น

ทั้งนี้เนื้อหาต่างๆ ได้มีการศึกษารวบรวมจากหนังสือแบบเรียน อินเทอร์เน็ตและจากอาจารย์โดยตรง ขอขอบพระคุณอาจารย์พนมศักดิ์ มนูญปรัชญาภรณ์ เป็นอย่างสูง ที่กรุณาให้คำแนะนำเพื่อแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะตลอดการทำงาน รวมทั้งเพื่อนๆทุกคนที่ให้ความช่วยเหลือมาโดยตลอด หากรายงานฉบับนี้มีข้อผิดพลาดประการใด ผู้จัดทำขอน้อมรับไว้และขออภัยมา ณ ที่นี้ด้วย

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

คำนำ	ก
บทนำ	1
การอ่านและพิจารณาเนื้อหาและกลวิธีในวรรณคดีและวรรณกรรม	
เนื้อเรื่อง	2
โครงเรื่อง	2
ตัวละคร	2
ฉากท้องเรื่อง	2
บทเจรจาหรือรำพึงรำพัน	3
แก่นเรื่อง	3
การอ่านและพิจารณาการใช้ภาษาในวรรณคดีและวรรณกรรม	
การสรรคำ	4
การเรียบเรียงคำ	4
การใช้โวหาร	5
การอ่านและพิจารณาประโยชน์หรือคุณค่าในวรรณคดีและวรรณกรรม	
คุณค่าด้านสังคม	7
คุณค่าด้านวาทศิลป์	7
บรรณานุกรม	8

บทนำ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้เกิดวิกฤตการณ์และการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกประเทศ เช่น การเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๑ การเกิดกบฏ ร.ศ. ๑๓๐ การพัฒนาในเรื่องของการศึกษาหาความรู้ เป็นต้น จึงทำให้เกิดความแบ่งแยกทางด้านความคิดในเรื่องการเมือง การปกครอง ซึ่งส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติบ้านเมือง นายชิต บุรทัตจึงได้แต่งนิยายคำฉันท์เรื่อง “สามัคคีเภทคำฉันท์” ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๕๗ เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมกันเป็นหมู่คณะ และความสามัคคีกัน เพื่อเป็นการปลุกใจคนในชาติ รวมทั้งเพื่อปกป้องความมั่นคงของประเทศ และรวมประเทศให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ซึ่งความสามัคคีนั้นเป็นสิ่งสำคัญมากในการอยู่ร่วมกัน และที่สำคัญสามารถนำไปใช้ได้กับทุกยุคทุกสมัย

๑. การพิจารณาเนื้อหาและกลวิธีในวรรณคดีและวรรณกรรม

๑.๑. เนื้อเรื่อง

พระเจ้าอชาตศัตรูแห่งกรุงราชคฤห์แคว้นมคธ ทรงมีวัสสการพราหมณ์ที่มีความฉลาดและรอบรู้ทางด้านศิลปศาสตร์เป็นที่ปรึกษา และท่านมีความประสงค์ที่จะขยายอาณาจักรของท่านไปที่แคว้นวัชชีของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวี ซึ่งท่านปกครองด้วยการเน้นสามัคคีธรรมเป็นหลัก วัสสการพราหมณ์จึงเริ่มออกอุบายในการทำให้เหล่ากษัตริย์ลิจฉวีแตกคอกัน โดยการเรียกระดมของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีมาสอบถามทีละคน ทำให้เหล่าพระกุมารเกิดความระแวงและสงสัย หลังจากนั้นพระกุมารทั้งหลายจึงไปบอกพระบิดา ทำให้เกิดความบาดหมางและสิ้นความสามัคคีในเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีทั้งหมด และท้ายที่สุดความแตกความสามัคคีนี้ทำให้พระเจ้าอชาตศรูกษัตริย์กัปพิมาตีแคว้นวัชชีได้สำเร็จอย่างง่ายดาย

๑.๒. โครงเรื่อง

ความสามัคคีเป็นคุณธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งในการปกครองประเทศชาติบ้านเมือง การที่ในเมืองขาดความสามัคคีนั้นจะนำมาซึ่งความหายนะและความวอดวายในบ้านเมือง

๑.๓. ตัวละคร

เหล่ากษัตริย์ลิจฉวีแห่งแคว้นวัชชี

- เคยเป็นตัวอย่างของความสามัคคี
- ขาดวิจยญาณและไม่ยึดถือหลักเหตุผล
- มีความระแวงและทะเลาะกัน

วัสสการพราหมณ์จากแคว้นมคธ

- มีความฉลาดหลักแหลมมีสติปัญญาที่ดี
- มีความสามารถทางวาทศิลป์ มีเล่ห์เหลี่ยมทางวาจา
- รู้จักพลิกแพลงสถานการณ์
- มีความจงรักภักดีต่อพระเจ้าอชาตศัตรูและบ้านเมืองของตน

๑.๔. ฉากท้องเรื่อง

เป็นการพรรณนาภาพความงดงามขณะที่ชมเมืองราชคฤห์ในแคว้นมคธของพระเจ้าอชาตศัตรู

“สามยอดตลอดระยะระยะยับ	วะวะวัปลับพรรณ
ช่อฟ้าตระการกลจะหยัน	จะเยาะยั่วที่ข่มพร
บราลีพิลาศศุภจรูญ	นภศูลประภัสสร
หางหงส์ผจงพิจิตรงอน	ดุจกวัจนภาลัย”

อีกหนึ่งตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงฉากท้องเรื่องนั้นคือฉากที่วัสสการพราหมณ์ยุแยงปั่นหัวเหล่า โอรสของกษัตริย์ลิจฉวี จนทำให้บรรดาโอรสเกิดการทะเลาะเบาะแว้งจากความสัมพันธ์ที่เคยรักกันดีก็ ต้องร้างวาน

“ลูกช่างประดาทา รุกกาลขว้างไป
 หมุนเล่นสนุกไฉน ดุจกันฉะนั้นหนอ
 ครูวัสสการเส่ กลแห่ยุตีพอ
 ปั่นป่วนบเหลือหลอ จะมีร้าวมีรานกัน
 ครั้งทรงประปรารภ รุระจบรับจึงบัญญัติ
 ชานาณินการสรร พทเกล้าทหารหาญ”

๑.๕. บทเจรจาหรือรำพึงรำพัน

เป็นการกล่าวถึงต่อว่าของพระเจ้าอชาตศัตรูที่วัสสการพราหมณ์ท้วงติงเรื่องการออกศึก ซึ่งมีการกระทบกระทั่งกันแสดงถึงอารมณ์โกรธ

“เอออุเหม่นะมิงชีช่างกระไร
 ทูทาสสถุลฉะนี้ไฉน ก็มาเป็น
 ศีก บ ถึงและมิงก็ยังมีเห็น
 จะน้อยจะมากจะยากจะเย็น ประการใด
 อวดฉลาดและคาดแกลงเพราะใจ
 ขยาดขยันมีทันอะไร ก็หมิ่นกู”

๑.๖. แก่นเรื่อง

- การแตกความสามัคคีของหมู่คณะซึ่งนำไปสู่หายนะ
 เหล่าโอรสของกษัตริย์ลิจฉวีถูกแยกแยะให้แตกกันโดยวัสสการพราหมณ์ ฝั่งพระเจ้าอชาตศัตรูจึงใช้โอกาสนี้ในการโจมตีแคว้นวัชชี
- การรู้จักใช้สติปัญญาเพื่อเอาชนะศัตรู โดยไม่ต้องใช้กำลัง
 พระเจ้าอชาตศัตรูใช้ไส้ศึกนั่นคือ วัสสการพราหมณ์เข้าไปยุแหยงเหล่าโอรสของกษัตริย์ลิจฉวีให้แตกสามัคคีกัน ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูมีโอกาสบุกโจมตีแคว้นวัชชีได้ง่ายมากยิ่งขึ้น ซึ่งง่ายกว่าการไปบุกโจมตีแคว้นวัชชีซึ่งๆหน้า
- การรู้จักเลือกใช้บุคคลให้เหมาะสมกับงานที่ได้รับ จะทำให้งานสำเร็จด้วยดี
 พระเจ้าอชาตศัตรูเลือกให้วัสสการพราหมณ์เป็นผู้ไปยุแหยงเหล่าโอรสให้แตกคอกัน ซึ่งวัสสการพราหมณ์นั้นเป็นพราหมณ์ที่ฉลาด รอบรู้ศิลปศาสตร์ และมีวาทศิลป์ดี
- การเอาความคิดของตนเป็นใหญ่ และคิดว่าตนดีกว่าผู้อื่นเสมอ ย่อมทำให้เกิดความเสียหายต่อส่วนรวม
 เหล่ากษัตริย์ต่างพากันโกรธในสิ่งที่วัสสการพราหมณ์ยุแหยง โดยไม่คำนึงถึงผลที่จะเกิดในภายภาคหน้า อันนำมาสู่การถูกโจมตี

๒. การพิจารณาการใช้ภาษาในวรรณคดีและวรรณกรรม

๒.๑. การสรรคำ

ในเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์ผู้แต่งเลือกสรรคำที่มีเสียงและความหมายไพเราะ อีกทั้งยังเลือกคำที่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ง่าย

❖ เสียงสัมผัส

ผู้แต่งได้เลือกสรรหาคำเพื่อเสียงสัมผัสทั้งเสียงสัมผัสพยัญชนะและสระ

❖ สัมผัสพยัญชนะ

เช่น

ทิวชงค์ชาติฉลาดยล	คะเนกลคะนึ่งการ
กษัตริย์ลิจิววาร	ระวังเหือดระแวงหาย

มีการเล่นเสียงพยัญชนะคำว่า “คะเนกล - คะนึ่งการ” กับ “ระวังเหือด - ระแวงหาย”

❖ สัมผัสสระ

เช่น

ล้วงลุประมาณ	กาลอนุกรม
หนึ่ง ณ นิยม	ท่านทวิชงค์

มีการเล่นเสียงสระคำว่า “ประมาณ - กาล” กับ “อนุกรม - นิยม”

❖ การเล่นเสียงหนักเบา

เช่น

อันอุบตีรา	ได้ลิจฉวีฎ
แลสรรพบรรดา	ถึงซึ่งพิบัติปี
ขอชาติศัตรู	วประเทศสะดวงดี
วราชวรัชชี	ทอนต์ถ์พินาศหนา

มีการเล่นเสียงหนักเบา เช่น “อัน” เป็นเสียงหนัก “รา” เป็นเสียงเบา ดัง

๒.๒. การเรียบเรียงคำ

❖ การใช้คำที่เข้าใจง่าย มีการใช้คำที่ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ง่าย เช่น ตอนวัสสการพราหมณ์เข้าเมืองเวสาลี

ผูกไมตรีจิต	เชิงชิดชอบเชื่อง
กับหมู่ชาวเมือง	ฉันท้อชเมาสัย
เล่าเรื่องเคืองขุน	ว่าวุ่นวายใจ
จำเป็นมาใน	คำวต่างแดนตน”

๒.๓. การใช้โวหารภาพพจน์

❖ พรรณณาโวหาร

เช่น

“ควรชมนิยมจัด
เป็นเอกอุบายงาม
พุทธาทิบัณฑิต
ภภสรเสริญสา

ครูวิัสการพราหมณ์
กล้งำกระทำมา
พิเคราะห์คิดพินิจปรา
ธุสมัครภาพผล”

“เชื่ออรรถยบลเอา
เหตุหากรมากเมื่อ
จึงดาลประการหา
เสียแดนไผทสูญ

รสเล่าก็ง่ายเหลือ
คติโมหเป็นมูล
ยนภาวอาตุร
ยศศักดิ์เสื่อมนาม”

❖ สาธกโวหาร

เช่น

“ควรยกประโยชน์ยื่น
ดูบ้างและกลมเกลียว
ยังที่ริมานหย่อน
อารีมีมีหมอง

นรอื่นก็แลเหลือ
มิตรภาพผดุงครอง
ทมผ่อนผจงจง
มนเมื่อจะทำไใด”

“ลาภผลสกลบรร
ตามน้อยและมากใจ
พึงมรรยาทยืด
รู้ริชยาอัน

ลูกปั้นก็แบ่งไป
สุจริตนิยมธรรม
สุประพฤตีสงวนพรรค
อุปเฉทไมตรี”

❖ เทศนาโวหาร

เช่น

“ควรชนประชุมเช่น
สามัคคีปรารม
ไปมีก็ให้มี
เนื่องเพื่อภยโยจึง

คณะเป็นสมาคม
ภนัพัทธรำพึง
ผิวมีก็ค้ำนัง
จะประสบสุขชาติ”

❖ อุปมา

เช่น

ตอนพระเจ้าอชาตศัตรูกริ้ววิัสการพราหมณ์

“กลกะกาทหวาดขม้งธนู บห่อนจะเห็นธวัชริปู สีเล่าถอย”
วิัสการพราหมณ์เปรียบน้ำพระราชหฤทัยกษัตริย์ลิจฉวี

“เมตตาทยาสุศุภกรรม	อุปลัมภการุณย์
สรรเสริญเจริญพระคุณสุน	ทรพูนพิบูลงาม
เปรียบปานมหรณพหนี	ทะนุที่ประทั้งความ
ร้อนกายกระหายอุทกยาม	นรหากประสบเห็น
เอิบอิมกระหิมหทยคราว	ระอุผ่าวกี่ผ่อนเย็น
ยังอุณหญญจนะและเป็น	สุขปีติดีใจ”
การกล่าวถึงความรุ่งเรืองของแคว้นมคธ	
“เมืองท้าวสิเทียบทิพเสมอ	ภพเลอสุราลัย
เมืองท้าวแหละสมบุรณไพ	บุลมวลประการมา”

❖ **อุปลักษณะ**

เช่น

ตอนวิสสารพราหมณ์กล่าวเปรียบเทียบทหารของแคว้นวัชชีกับทหารของแคว้นมคธว่า

“หิงห้อยสิแข่งสุริยะไหน   จะมิน่าชีวาตาย”

ตอนพระเจ้าอชาตศัตรูทรงเปรียบเทียบการแตกสามัคคีของกษัตริย์ลิจฉวี ว่า

“ลูกช่างประดาทา   รกกาลขว้างไป

หมุนเล่นสนุกไฉน

ดุจกันฉะนั้นหนอ”

๓. การอ่านและพิจารณาประโยชน์หรือคุณค่าในวรรณคดีและวรรณกรรม

๓.๑. คุณค่าด้านสังคม

❖ สะท้อนวัฒนธรรมของคนในสังคม

➤ สะท้อนภาพการปกครองโดยระบอบสามัคคีธรรม เน้นโทษของการแตกความสามัคคีในหมู่คณะ และเน้นถึงหลักธรรม อปริหานิยธรรม 7 ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งผลให้เกิดความเจริญของหมู่คณะ ปราศจากความเสื่อม ได้แก่

■ ไม่เบียดเบียนการประชุม เมื่อมีการกิจก็ประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อช่วยกันคิดหาทางแก้ไขปัญหา

■ เข้าประชุมพร้อมกัน เลิกประชุมพร้อมกัน ร่วมกันประกอบกิจอันควรกระทำ - มีความสามัคคีกัน

■ ยึดมั่นในจารีตประเพณีอันดีงาม และประพฤติปฏิบัติตามสิ่งที่บัญญัติไว้

❖ แสดงให้เห็นถึงโทษของการแตกความสามัคคีในหมู่คณะ

➤ ถ้าไม่สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ก็จะนำบ้านเมืองไปสู่ความหายนะได้ (ฝ่ายตรงข้ามสามารถใช้จุดอ่อนในเรื่องนี้เพื่อโจมตีได้ง่าย)

❖ เน้นการใช้สติปัญญาไตร่ตรองในการแก้ไขปัญหามากกว่าการใช้กำลัง

๓.๒. คุณค่าด้านวรรณศิลป์

❖ กวีมีความเชี่ยวชาญในการแต่งคำประพันธ์เป็นอย่างมาก และสามารถใช้นิทรรศน์ได้อย่างงดงามเหมาะสม โดยเลือกฉันทลักษณ์ต่าง ๆ มาใช้สลับกันตามความเหมาะสมกับเนื้อเรื่อง ทำให้เนื้อเรื่องน่าจดจำ และมีความไพเราะสละสลวย

❖ นิทานสุภาษิตเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์มีการประพันธ์ที่ใช้ภาษาเข้าใจง่าย ทำให้ผู้อ่านเห็นภาพที่ผู้ประพันธ์ต้องการจะสื่อได้อย่างชัดเจน

❖ เป็นวรรณคดีที่ได้รับการยกย่องว่ามีความไพเราะงดงามเป็นที่นิยม เนื่องจากมีการเล่นสัมผัสในทั้งสัมผัสอักษรและสัมผัสสระอย่างไพเราะ

บรรณานุกรม

นางสาววิลาสิณี ชมภู. สามัคคีเภทคำฉันท์ [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๕๙.

สืบค้นได้จาก http://lit4teachers.blogspot.com/2016/04/blog-post_21.html

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. “สามัคคีเภทคำฉันท์” ในหนังสือเรียน

รายวิชาพื้นฐานภาษาไทย วรรณคดีวิจักษ์ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ บทที่ ๔. หน้า ๑๐๓ - ๑๒๕. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์ สกสค. ลาดพร้าว, ๒๕๕๗.